

ANNALES LUBLINENSES PRO MUSICA SACRA 1 (2010); 2 (2011)

Tradycja liturgiczno-muzyczna stanowi jeden z najbardziej istotnych nurtów europejskiej oraz polskiej kultury muzycznej. Jej początki i rozwój wiążą się ściśle z dziejami kultury chrześcijańskiej. Powszechnie wiadomo, że ośrodki kościelne przez wiele stuleci były głównymi miejscami pielęgnowania sztuki, w tym także muzyki, a liturgia zawsze pełniła również znaczącą rolę kulturotwórczą. Nie licząc pionierskich i pojedynczych prac ks. Józefa Surzyńskiego czy ks. Wacława Gieburrowskiego, naukowe badania nad niezwykle bogatą i różnorodną tradycją liturgiczno-muzyczną w Polsce rozpoczęły się właściwie dopiero po II wojnie światowej, w czym największe zasługi posiada ks. prof. Hieronim Feicht. Pod jego kierunkiem opracowano szereg zabytków chorałowych i zagadnień związanych z rozwojem liturgiczno-muzycznej tradycji diecezjalnej i zakonnej. Wykształcił on również grono mediewistów – choralistów (np. prof. Jerzy Morawski, ks. prof. Ireneusz Pawlak, ks. prof. Jerzy Pikulik, o. prof. Józef Ścibor i in.), którzy wraz ze swoimi już wychowankami do dnia dzisiejszego kontynuują jego dzieło. Pomimo szeregu cennych publikacji, spośród których na szczególną uwagę zasługują trudne do przecenienia serie wydawnicze: „Musica Medii Aevi” (red. J. Morawski) oraz „Muzyka Religijna w Polsce” (red. J. Pikulik), ciągle jednak nie wszystkie związane z tą tematyką zagadnienia oraz zachowane źródła doczekały się gruntownych opisów i analiz, a w ostatnich dekadach ubiegłego stulecia badania nad chorałem gregoriańskim straciły nawet nieco swoją dynamikę (ostatnie tomy wymienionych wyżej serii ukazały się ponad 20 lat temu, w 1991 r.). Wyrazem pewnego ożywienia na tym polu naukowych poszukiwań były artykuły publikowane od 1998 r. na łamach opolskiego periodyku „Liturgia Sacra”, natomiast wyraźny wzrost w tym zakresie zaowocował powstaniem dwóch specjalistycznych czasopism (roczników): „Studia gregoriańskie” — redagowane od 2008 r. przez ks. Mariusza Białkowskiego w poznańskim Ośrodku Śpiewu Gregoriańskiego im. Ks. Zdzisława Bernata pod patronatem *Associazione Internazionale Studi di Canto Gregoriano*, a także „Annales Lublinenses pro Musica Sacra”, którego pierwszy tom ukazał się w 2010 r.

Pomysłodawcą i inicjatorem omawianego rocznika był wspomniany wyżej ks. prof. Ireneusz Pawlak, który podjął się realizacji tej cennej inicjatywy z gronem swoich wychowanków. Dodajmy, że wszyscy członkowie redakcji — ks. Rastislav Adamko, Beata Bodzioch (redaktor naczelny), ks. Piotr Paćkowski i ks. Piotr Wiśniewski — pisali pod jego kierunkiem prace doktorskie.

Pierwszy numer „Annales Lublinenses pro Musica Sacra” stanowi zarazem formę księgi pamiątkowej z okazji 75 rocznicy urodzin ks. prof. I. Pawlaka, stąd też posiada szerszy zakres od założonych celów (liczy w sumie 464 stron). Przed jego omówieniem warto jednak przytoczyć fragmenty wstępu *Od Redakcji*, w którym zaznaczono m.in., że „prezentowany rocznik poświęcony będzie monodii liturgicz-

nej”, a jego łamy otwarte są dla artykułów dotyczących „zarówno twórczości gregoriańskiej i neogregoriańskiej, jak i śpiewów monodycznych w językach narodowych, przeznaczonych do Mszy św., Liturgii Godzin, związanych z udzielaniem sakramentów czy sakramentaliów itp. Zamiarem redaktorów pisma jest, by miało ono charakter pogłębionej refleksji nad muzyką liturgiczną dawną i współczesną” (s. 13).

Jak w większości tego rodzaju wydawnictw jubileuszowych, omawiany tom rozpoczynają życzenia dla Jubilata (od bpa Jana Wieczorka — ordynariusza diecezji gliwickiej i prof. Antoniego Zoły — dyrektora Instytutu Muzykologii KUL) oraz jest część prezentująca jego naukowe osiągnięcia. Ks. Dariusz Sobczak kreśli najpierw syntetyczny zarys życia i działalności ks. prof. Pawlaka (*Książd profesor dr hab. Ireneusz Pawlak — życie w służbie liturgii i muzyki*, s. 15–21), a następnie przedstawia szczegółowy wykaz dorobku naukowego (*Bibliografia prac ks. prof. dra hab. Ireneusza Pawlaka*, s. 23–48), podkreślmy: niezwykle bogatego i różnorodnego, zasługującego na szacunek. W najobszerniejszym dziale: „Prace naukowe” wymieniono najpierw monografie, studia i rozprawy (50 pozycji), następnie komunikaty naukowe (8), recenzje i sprawozdania (23), hasła encyklopedyczne (36), artykuły popularnonaukowe (28), prace edytorskie (7), bibliografie i katalogi (3), wreszcie artykuły popularne (113) oraz inne (21). Dopełnienie tej części stanowią zbiory kompozycji muzycznych, które — podkreślmy — cieszą się dużą popularnością w codziennej praktyce liturgicznej w kościołach na terenie całego kraju (*Śpiewy liturgiczne*, Płock 1996; *Nieszpory niedzielne*, Pniewy 2001 i 2003; *Pieśni na mszę o Najśw. Sercu Pana Jezusa i inne*, Warszawa – Łódź 2010). W dalszej kolejności przedstawiono wykaz ilustrujący działalność dydaktyczną Jubilata, wyróżniając w nim prace magisterskie (46), rozprawy doktorskie (12), recenzje prac doktorskich (13) oraz recenzje prac habilitacyjnych (8). Pierwszą część omawianego tomu kończy charakterystyka kierunków badawczych ks. prof. Pawlaka, nakreślona przez Beatę Bodzioch (*Zarys kierunków badawczych na podstawie prac magisterskich i rozpraw doktorskich napisanych pod kierunkiem ks. prof. Ireneusza Pawlaka*, s. 49–55).

Obszerna część zawierająca dedykowane Jubilatowi artykuły (w sumie 25 tekstów) została podzielona na osiem działów. W pierwszym, dotyczącym filozofii muzyki, zamieszczone zostały rozważania ks. Stanisława Ziemiańskiego SJ, zatytułowane *Sacrum a muzyka* (s. 61–71).

Tematyka związana z dziejami muzyki religijnej reprezentowana jest przez dwa teksty poświęcone organistom (Andrzej Gładysz, *Organści w parafiach obecnego dekanatu tuchowskiego od XVII do XIX wieku*, s. 75–82; Maria Szymanowicz, *Organści i kantorzy kościołów radomskich [Komunikat na podstawie metryk chrztów z lat 1597–1712]*, s. 101–107), które dopełnione są rozważaniami na temat rozumienia muzyki kościelnej przez ks. Bronisława Maryańskiego (Czesław Grajewski, *Wnurcie cecylianismu i pozytywizmu. Ks. Bronisław Maryański [1863–1912]*, s. 83–

99) oraz abpa Antoniego Juliana Nowowiejskiego (ks. Piotr Wiśniewski, *Muzyka sakralna w ujęciu abpa Antoniego Juliana Nowowiejskiego [1858–1941] a soborowa koncepcja muzyki liturgicznej*, s. 109–118).

Cztery artykuły liczy również dział dotyczących obrzędów Kościoła. Rozpoczynają go rozważania ks. Jerzego Bisztygi dotyczące znaczenia praktyk procesyjnych (*Interpretacyjna wielowymiarowość rzeczywistości procesyjnej. Próba szkicu struktury poszerzonego modelu badań*, s. 121–131). Następnie Barbara

Furmanowicz analizuje teksty wybranych śpiewów liturgii żałobnej (*Przez śmierć ku zmartwychwstaniu, czyli aspekty eschatologiczne w tekstach wybranych śpiewów mszy za zmarłych*, s. 133–153). W dalszej kolejności o. Roland Prejs OFMCap przedstawia sylwetkę o. Prokopa Leszczyńskiego w kontekście kultu nabożeństwa ku czci Serca Pana Jezusa (*O. Prokop Leszczyński, kapucyn, jako krzewiciel nabożeństwa czerwcowego*, s. 155–159), natomiast ks. Zbigniew Wit charakteryzuje zamieszczone w śpiewnikach (głównie z przełomu XIX i XX w.) zestawy „Modlitw do czytania w domu, gdy na mszę świętą do kościoła iść nie można” (s. 162), będące świadectwem ówczesnej pobożności ludowej (*Msze domowe*, s. 161–175).

W dziale zatytułowanym „Prawo kościelne”, zamieszczono analizę prawnych aspektów działalności szkolnictwa kościelnego (ks. Wojciech Góralski, *Zakładanie i prowadzenie przez Kościół katolicki własnych szkół w świetle umów Stolicy Apostolskiej z państwami w latach 1978–2005*, s. 179–190).

Najobszerniejsze są działy monodii liturgicznej i pieśni kościelnej (po 5 artykułów), co wynika zapewne z głównych zainteresowań naukowych ks. prof. Pawlaka. Pierwszy z wymienionych kręgów tematycznych rozpoczyna charakterystyka współczesnej twórczości liturgicznej na Słowacji (ks. Rastislav Adamko, *Formy współczesnej muzyki liturgicznej na Słowacji*, s. 193–221). Dwa kolejne teksty dotyczą chorału gregoriańskiego: najpierw w odniesieniu do szczegółowych zagadnień teoretycznych (ks. Mariusz Białkowski, *Gradacja rytmiczna śpiewu gregoriańskiego w sanktgalleńskiej adiastrumyicznej notacji neumatycznej*, s. 223–230), następnie zaś w kontekście jego pielęgnowania we współczesnej praktyce liturgicznej (ks. Franciszek Koenig, *Śpiewy gregoriańskie zamieszczone w jubileuszowym wydaniu katolickiego modlitewnika i śpiewnika „Droga do nieba” [Opole 2001, 2006]*, s. 231–259). Kolejne rozważania związane są już z polskojęzyczną monodią liturgiczną, konkretnie zaś z liturgią godzin. Teksty jutrzni za zmarłych przedstawia s. Monika Dolores Nowak PDDM (*Jutrznia za zmarłych w języku polskim po Soborze Watykańskim II*, s. 261–281), z kolei ks. Antoni Reginek prezentuje pielęgnowane jeszcze w niektórych parafiach Górnego Śląska ludowe nieszpory niedzielne (*Fenomen nabożeństwa „Nieszporów sławnych” w Chetmie Śląskim*, s. 283–296).

Dział pieśni kościelnej rozpoczynają artykuły poświęcone pieśniom maryjnym (ks. Stanisław Garnczarski, *Pieśń maryjna w twórczości Franciszka Walczyńskiego*

go, s. 299–313; Jan M. Gładysz, *Maryjny repertuar pieśniowy w sanktuarium Matki Bożej w Tuchowie*, s. 315–344) oraz eucharystycznym (ks. Piotr Kulita, *Śpiewy o Eucharystii jako pokarmie na procesję komunijną*, s. 345–355). Kolejne artykuły dotyczą pieśni religijnych w kontekście dokumentów Kościoła (ks. Andrzej Rojewski, *Śpiew jednogłosowy i pieśń religijna w dokumentach Kościoła i polskich komentarzach z lat 1964–1986*, s. 357–367) oraz funkcjonujących w tzw. żywej tradycji (Antoni Zoła, *Ludowa tradycja muzyczno-religijna i jej związek z liturgią*, s. 369–375).

Ostatnie dwa działy związane są z polifonią religijną oraz muzyką instrumentalną. Pierwszy krąg tematyczny nawiązuje do wokalnoinstrumentalnej twórczości Otto Christiana Gladaua (Aleksandra Czech, *Kantaty Otto Christiana Gladaua zachowane w Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Gdańsku*, s. 379–394), Feliksa Nowowiejskiego (Stanisław Dąbek, *Idiom polifonii religijnej i symbolika konfesyjna w Missa „Christus spes mea” Feliksa Nowowiejskiego*, s. 395–419) oraz Ferdynanda Szymona Lechleitnera (ks. Dariusz Smolarek SAC, „*Litaniae de Corde Jesu & De Beata Virgine Maria*” Ferdynanda Szymona Lechleitnera, s. 421–440). Z kolei pozostałe teksty dotyczą twórczości Fryderyka Chopina (Ludwik Gawroński, *Kotysanka „Dzieciątka Jezus” w Scherzu h-moll Fryderyka Chopina*, s. 443–448) oraz zabytkowych organów holenderskich (ks. Jarosław Kisieliński, *Zabytkowe organy de Grote Kerk w Oosthuizen [1521]*, s. 449–464).

Drugi tom omawianego rocznika, poprzez zawarte w nim treści, „pragnie wyjść naprzeciw wskazaniom Stolicy Apostolskiej i oczekiwaniom wielu grup wiernych, którzy wprost domagają się autentycznej odnowy muzyki liturgicznej” (s. 7). Ten sformułowany w redakcyjnym wstępie postulat realizowany jest poprzez pogłębione naukowo teksty związane z różnymi aspektami rozwoju monodii liturgicznej, łacińsko- i polskojęzycznej; co charakterystyczne, ilościowo przeważają artykuły poświęcone śpiewom kościelnym w języku polskim.

Szczegółowe zagadnienia dotyczące różnych kwestii z zakresu szeroko rozumianej problematyki chorału gregoriańskiego znajdujemy w rozważaniach ks. Roberta Bernagiewicza („*Musica enchiriadis*” a praktyka wykonawcza chorału gregoriańskiego, s. 21–35), Miłosza Aleksandrowicza (*XVIII-wieczny, „nowy” system notacji monodii liturgicznej. Démotz de la Salle i jego „Methode du plain-chant selon un nouveau systeme” [1728]*, s. 11–20) oraz Małgorzaty Strawy-Irackiej (*Repertuar sekwencyjny w „Graduałach piotrkowskich”*, s. 101–142). Na podkreślenie zasługuje tu z jednej strony bogaty wachlarz poruszanych zagadnień, w kontekście teoretycznym i historycznym, z drugiej natomiast szeroka przestrzeń chronologiczna — od końca IX w. (Bernagiewicz) do początku XVIII stulecia (Aleksandrowicz). Monodii łacińskiej dotyczą także częściowo rozważania Beaty Bodzioch (*Śpiewy Ordo missae „Mszału rzymskiego dla diecezji polskich” [1986]*, s. 37–57), które wprowadzają nas równocześnie w obszar śpiewów polskojęzycznych.

Pozostałe artykuły związane są z tematyką pieśni religijnej, prezentowaną w kontekście historyczno-źródłowym (ks. Stanisław Garnczarski, *Pieśń „Boże wieczny, Boże żywy” Tekst oraz jego warianty w źródłach drukowanych*, s. 59–71), repertuarowym — w odniesieniu do współczesnej praktyki liturgiczno-muzycznej (ks. Ireneusz Pawlak, *Eucharystia w polskich monodycznych śpiewach kościelnych*, s. 73–85; tenże, *Śpiewy maryjne w okresie wielkanocnym*, s. 73–85) oraz etnomuzykologicznym (ks. Piotr Wiśniewski, *Pieśni pasyjne w żywej tradycji kurpiowskiej. Charakterystyka gatunku*, s. 143–163).

Całość omawianego tomu dopełnia recenzja opublikowanej w 2010 r. książki ks. P. Wiśniewskiego o śpiewach antyfonarzy płockich (s. Monika Nowak PDDM, *Ks. Piotr Wiśniewski, Śpiewy późnośredniowieczne w antyfonarzach płockich z XV/XVI wieku na podstawie responsoriów Matutinum, Polihymnia, Lublin 2010*, ss. 437, s. 167–172) oraz wspomnienie ks. I. Pawlaka o zasłużonym dla rozwoju muzyki kościelnej w Polsce, zmarłym prawie 20 lat temu, ks. Zdzisławie Bernacie (ks. Ireneusz Pawlak, *Wybitny kapłan i Wielkopolanin. Wspomnienie o księdzu Zdzisławie Bernacie*, s. 175–179).

W zakończeniu niniejszej recenzji należy życzyć całemu gronu redakcyjnemu nowego rocznika (dodajmy, że od drugiego tomu ks. P. Paćkowskiego zastąpiła w składzie zespołu s. Monika Nowak PDDM) wytrwałości w jego jak najbardziej owocnym i jak najdłuższym redagowaniu, by spełniony został wyrażony w cytowanym już wstępie do pierwszego tomu jeden z głównych celów publikacji, iż „pismo zostanie zauważone i życzliwie przyjęte przez Czytelników i stanowić będzie znaczącą pomoc w pracach nad coraz bardziej świadomą i piękniejszą celebracją współczesnej liturgii w Polsce” (s. 14).

Remigiusz Pośpiech